

Spor Teriminin ve Sportif Hareketin Kökeni

Sportif aktivitelerin tarihi insanlıkla yaşıt tutulmaktadır. Tüm bu etkinlikleri kapsayıcı, tanımlayıcı “spor” teriminin ilk formları ise Ortaçağ kaynaklıdır. Fakat spor terimi; sporu konu edinen tüm disiplinler tarafından, terim olarak ortaya çıkışından önceki tüm devirlerin fiziksel aktivitelerini tanımlamak için sıklıkla kullanılmaktadır.

Spor Teriminin Kökeni ve Anlam Gelişimi

Çağımızda spora ilişkin olarak kullanılan “atlet”, “cimnastik” ve “egzersiz” terimlerinin kökeni Antik Çağa dayanmaktadır. Spor teriminin Türkçedeki ilk kullanımı 1895’te İkdam gazetesinde yayınlanan bir yazıyla olmuştur. “Sport” başlıklı yazıda, İngiltere’de yeni gelişen ve hızla yayılan bir akım olarak sporun anlamı ve nelerin spor olduğu anlatılmaktadır.

Sportif Hareketin Kökeni ve Farklı Yaklaşımlar

Tarihsel hareket formları arasında hangisinin “sporun kökeni” bakımından ilk bilinçli egzersizlere başlangıç sayılabileceği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. İdealist tarih görüşüne göre ilk sportif egzersizler zorunlu gereksinimlerden değil, zihnin yaratıcı zenginliğinden kaynaklanan, duygusal ve sosyal olarak biçimlendirilmiş, amaçlı bedensel hareketlerdir. Bu bakış açısından ilk bilinçli sportif hareket formları büyüsel-ayinsel danslardır. Kanıt olarak avcı-toplayıcı toplulukların Taş Devri’nden kalma çok sayıda mağara resimlerindeki dans sahneleri gösterilmektedir. Materyalist tarih anlayışına göre ise sportif egzersiz, belirli bir hareket formunun veya kombinasyonunun, uygulama öncesi bilinçli olarak tasarlanmış bir amaç doğrultusunda tekrarlanmasıdır. Bu nedenle, tasarlanmış bir amacın bilincinde olmadıkları için hayvanların içgüdüsel fiziksel aktiviteleri oyun olarak kabul edilebilse de asla kelimenin tam anlamıyla sportif aktivite sayılmazlar. İnsanın bedensel hareketleri, hayvanların içgüdüsel formlarından ayrıca alet kullanımı bakımından da ayrılmaktadır. Materyalist tarih anlayışı, bu özelliklerinden hareketle sportif aktivitelerin, iş/üretim sürecinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Materyalist görüşe göre, avın ele geçirilmesinde asıl yöntem av büyüü değil, somut av uygulamalarıydı. Benzer biçimde isabet becerisi de mağara resimlerini çentiklemeyle değil, mızrağın bizzat avda kullanımıyla edinilebilirdi. Dolayısıyla mızrak av öncesi deneme amaçlı kullanılmış olmalıydı. İlkel avcılarının bu nedenle hedef edindikleri asılmış hayvan postlarına veya duvarlara çizilen hayvan resimlerine atış yaptıkları düşünülmektedir.

Antik Çağ’da Beden Eğitimi, Spor ve Olimpiyat Oyunları

Antik Yunan’da eğitimin hedefi *güzel* (kalos) ve *iyi* (agathos) insan yetiştirmeye yönelikti. Kalokagathia denilen bu ideal, insanın fiziksel, zihinsel ve ahlaksal mükemmeliyetini; etik ve estetik niteliklerin uyumlu bütünlüğünü vurgulamaktaydı. Bu anlayışta “iyilik” etik, “güzellik” ise estetik niteliklerin tanımlayıcısıydı. Antik Yunan’da ideal insan anlayışı, *iyi+güzel* ekseninde

kalarak, ancak neyin ‘iyi’ ya da ‘güzel’ olduğu çeşitli felsefi akımlara bağlı olarak değişiklik göstererek gelişmişti. Fiziksel becerilerin ideal insan tanımlamalarında önemli rol oynadığı dönemlerde, spora toplumda büyük kıymet verilmişti.

Antik Çağ’da Sporun Anlamı ve Olimpiyat Oyunları

Olimpizmin fiziksel ve ruhsal mükemmelliğe erişmiş insan yetiştirme ideallerinin kökenini Antik Çağ spor anlayışı, olimpiyat oyunları ve eğitim sisteminde aramak gerekmektedir.

Girit-Miken Döneminde Spor ve Olimpiyatlar

Yönetim yapısının aristokratik (soylulara ait) olduğu bu dönemde yarışmacı bir temel tutum ve davranışları içermektedir. Bu dönemde ideal insan tipini, “başarılarıyla şan ve şöret kazanmış kahraman” oluşturmuyordu. Aristokratik dünya görüşü, fiziksel performansa yüksek değer veriyordu. Bu nedenle spor öncelikle yarışmaya yönelikti. Spor disiplinleri, savaşçılık ve avcılık kaynaklıydı. Bu çerçevede; araba yarışları, koşu, silahlı koşu, güreş, boks ve okçuluk yarışmalarına rastlanmaktadır.

Arkaik Dönemde Spor ve Olimpiyatlar

Arkaik Çağ değerler sistematığı yarışmacı spora yüksek değer verildiğini göstermektedir. Bu değerler şüphesiz Girit-Miken Çağında olduğu gibi yine soylulara ilişkindi. Kendi aralarındaki sportif yarışmalarda cesaret ve fiziksel beceriler sergileniyor ve kanıtlanıyordu. Düzenli antrenmanlarla güçlü bir fiziksel yapı oluşturuluyordu. Bu açıdan spor, yalın askeri hazırlık veya savaş eyleminin benzetiminden daha fazlasını ifade ediyordu. Kaynaklar geniş spor branşları yelpazesini belgelemektedir: Değişik mesafelerde koşular, silahlı koşular, araba ve at yarışları, disk ve cirit atma, güreş, boks, okçuluk ve uzun atlama.

Klasik Dönemde Okul Beden Eğitimi ve Olimpiyatlar

Demokratik şehir devleti için vatandaşının eğitim düzeyi yaşamsal öneme sahipti. Sistemin işlemesi, genel olarak yüksek bir eğitim düzeyini şart koştuğundan birçok site devletinde, Atina örneğine göre, 7-18 yaş erkek çocuklar için, devlet tarafından teşvik edilen ve denetlenen bir okul sistemi geliştirildi. Sistem, temel dersler (okuma, yazma, dilbilgisi, hesap, resim), müzik (dans, şarkı söyleme, telli sazlar ve flüt çalma, edebiyat) ve cimnastik (güreş, koşu, cirit atma, disk atma, boks, okçuluk, top oyunları, pankrasyon, silahlı koşu) olarak üç temel alan üzerine kurulmuştu. Gündelik olağan aktiviteler çerçevesinde değerlendirilen yüzmeye, cimnastik sayılmıyordu. Atina okul sisteminin hedefi, cimnastik yoluyla kent devleti yurttaşlarının, fiziksel, zihinsel ve ahlaki niteliklerinin uyumlu gelişimini sağlamaktı. Gençler, adalet, bilgelik, mertlik ve ölçülülük gibi temel ahlaksal erdemleri spor yoluyla tanıyorlardı.

Helenistik ve Helen-Roma Dönemlerinde Spor ve Olimpiyatlar

Büyük İskender ile birlikte Yunan vücut kültürü dünyaya yayıldı. Sağlıklı yaşama bilgisi (diyetetik) anlayışının

geliştiği Helenistik Çağ'da, içinde beden eğitiminin de önemli bir rol oynadığı eğitim-öğretim büyük anlam kazandı. Cimnastikte "sağlığa yönelik beden eğitimi" anlayışı hâkim olduğundan, yarışmacı cimnastik ihmal edildi. Yarışmacı cimnastik sadece "meslek sporcuları"nın uğraşı olarak kalırken bu çağda kutsal olimpiyat oyunlardaki yarışmalar da tamamen gösteri müsabakalarına dönüşmüştü. Eğitimin bir aracı olarak işlev gören yarışmacı sporun anlamını kaybedişi ile ideal insan anlayışında da değişiklik oldu. Bu dönemde ideal insan tipi "zihinsel-entelektüel" gelişmiş insandır.

Antik Olimpiyat Oyunlarında Spor Disiplinleri

Olimpiya kutsal alanında gerçekleştirilen Antik Olimpiyat oyunlarının temel branşları ve disiplinleri; koşular, güreş, boks, pankrasyon, pentatlon, uzun atlama, koşu, güreş, at ve araba yarışlarıdır.

Yeniçağ'da Beden Eğitimi ve Öncüleri

Rönesans'tan Aydınlanma'ya Beden Eğitimi

Yeniçağ'ın başlangıcı ile İtalya'da filizlenen Rönesans, kelime olarak "yeniden doğuş" anlamına gelir. Rönesans'ın ayrılmaz bir parçası olan Hümanizm akımının eğitim ideali, her yönüyle gelişmiş insandır. Avrupa'da 17. yüzyılın ikinci yarısıyla, 19. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan Aydınlanma Dönemi, Rönesans'ta yaşanan gelişmelerin sistemleştirilip temel ilkelere dönüştürülmeye başlandığı dönemdir. Aydınlanma aklın görev ve sorumluluğunu "inanma" olarak değil, "bilme" olarak belirlemiştir. Bu dönemde eğitimin devlet tarafından ele alınması ve yasalaştırılması düşüncesinden ve tüm yönleriyle gelişmiş birey hedefinden hareketle köklü bir eğitim reformu öngörülmektedir.

Aydınlanmanın ana ülkesi olan İngiltere'de siyasi gelişmeler sonucu 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan serbest düşünce ve tartışma ortamının en büyük temsilcisi John Locke'dur. Locke'a göre eğitim, insanın entelektüel kölelikten kurtulup zihinsel özgürlüğe ulaşmasının aracı olmalıydı. Aklın sağlıklı bir şekilde çalışabilmesini, sağlıklı bir bedene sahip olmakta görüyor, bedeninin güçlü, sağlam ve sağlıklı olabilmesi için yapılması gereken birtakım somut ve pratik uygulamalar olduğuna işaret ediyordu.

Rousseau, eserinde beden eğitimi programının ana hatlarını çizerek, modern beden eğitimi için teorik temeli atmış, her okulda bir cimnastik alanı ve vücut çalışmaları için bir meydanın bulunmasını istemiş ancak uygulamayı başkalarına bırakmıştır. Rousseau'nun fikirlerini kendi eğitim kurumunda kullanan Pestalozzi, basitten karmaşığa doğru giden "basamaklama" metodunu beden eğitiminde bir prensip haline getirmiştir.

Beden Eğitiminin Öncüleri ve Kurumları

Vücut ve ruhun dengeli eğitimi düşüncesini fikirden eyleme geçirenler Alman philanthroplar olmuştur. Philanthropların ilk temsilcisi Alman eğitimcisi Johann Bernard Basedow ve takipçileri kendilerini soylu sınıf

çocuklarının özel eğitimine değil, geniş halk kitlelerinin eğitimine adanmışlardır. Beden eğitiminin önemine vurgu yaparak, öğretime oyun karakteri kazandırılmasına, derslerin teorik olmaktan sıyrılarak çocuklar için neşe ve zevk verici olmasına, atölye ziyaretleri ve gezilerle desteklenmesine çalışmışlardır.

Yakın Çağ'da Cimnastik Akımları ve Modern Sporun Doğuşu

Aydınlanma dönemi ile bir yenilenme sürecine giren Avrupa'da asıl değişim 18. yüzyıl sonlarında başlayan Endüstri devrimi ile olmuştur. Dünyanın iktisadi merkezi olan İngiltere'de ortaya çıkan Endüstri Devrimi eğitim ve okulluluk alanlarında olduğu gibi beden kültürünü de anlam ve organizasyon biçimleri bakımından değiştirmiştir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren vücut kültürü Avrupa'da farklı ülkelerde, farklı model ve sistemlerle kurumsallaşarak okul programlarında ve sosyal hayatta kendine yer bulmaya başlamıştır.

Cimnastik Akımları ve Öncüleri

19. yüzyıl başlarında Avrupa'da ortaya çıkan iki ana cimnastik akımının da öncelikli hedefi ülke savunması ve toplumun beden eğitimi yoluyla ayağa kaldırılmasıdır.

Alman Jimnastiği ve Friedrich Ludwig Jahn

Vatanseverlik hayalleriyle ülkesinin insanlarını "turnen" diye isimlendirdiği cimnastiklerle zihinsel ve fiziksel bakımdan geliştirmeyi amaçlayan Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852) Almanya'da philanthroplar ile geniş bir uygulama alanı bulan beden eğitimi ve jimnastiğin gelişimini tamamlayarak doruk noktasına ulaştıran kişi olmuştur. Jahn jimnastiğinin temel hareketlerini; duruşlar, yürüyüşler, koşular, aletli ve aletsiz sıçramalar, aletli ve ipli atlama, aletli denge hareketleri, çeşitli barlar üzerinde salınma, sekme egzersizleri, aletli ve ipli tırmanmalar, aletli atma egzersizleri, ateşli ve ateşsiz silahlarla atış talimleri, çekme, itme, kaldırma, taşıma, dambıl ve güreş egzersizleri oluşturmaktadır. Kurduğu açık hava cimnastik alanında; yüksek atlama, koşu yarışları, mızrak fırlatma çalışmaları yapılırken, atlama beygirleri, paralel ve dikey barlar, denge aletleri, tırmanma ağaçları, merdiven iskeleler, sırtıklar ve iplerle yapılan aletli egzersizler göze çarpmaktadır.

Jahn'ın geliştirdiği beden eğitimi sistemi ırksal üstünlük, halk sağlığı ve askeri eğitim olmak üzere üç temel üzerinde yükselmiştir. Turnen, bütün Almanları kuvvetli ve çevik yapmak, bir sonraki savaşa hazırlamak için geliştirilmişti ve turnen cimnastikçileri kendilerini bütün Almanların askeri ve politik öncüsü olarak görmekteydi. Felsefi temelleri yurt savunması ve vatanseverliğe dayanan Alman jimnastiği başta Alman sömürgelerinde olmak üzere farklı ülkelerde kendisine taraftar bulmuştur. Ancak okul jimnastiği uygulamaları ve toplumun tamamı tarafından uygulanabilirliğinin içerik ve gerektirdiği fiziksel donanımlar bakımından yetersiz kalması sonucu Almanya da dâhil olmak üzere yaygınlaşamamıştır. Hareketlerinin neredeyse tamamının alet yardımı ya da

aletler üzerindeki uygulamaları kapsamı bakımından Alman jimnastiğinin günümüzdeki karşılığı artistik ve atletik cimnastiktir.

İsveç Jimnastiği ve Pehr Henrik Ling

İsveç jimnastiğinin kurucusu Pehr Henrik Ling 1776'da doğmuştur. Jimnastiğin gelişimi için bir enstitü açma girişiminde bulunmuş, 1813'te Stockholm'de Kraliyet Merkez Cimnastik Enstitüsü'nün kurulmasına izin verilmiştir. Kuruluşundan itibaren ölümüne kadar 25 yılı aşkın bir süre Enstitünün direktörlüğünü yürütmüştür.

İsveç jimnastiğinde amaç, mümkün olan en iyi biçimde vücudun dengeli ve uyumlu gelişimini tasarlanmış özel hareketler yardımıyla doğa ile ahenk içinde sağlamaktır. Bu gelişimin temelini Ling'in doğadaki her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu düşüncesi oluşturmaktadır. Ling'in felsefesi doğrultusunda İsveç jimnastiği dört ana bölüme ayrılır: pedagojik, tıbbi, askeri ve estetik cimnastik. Pedagojik cimnastik, okul öğrencileri için gerekli ve eksiksiz serbest egzersizleri; tıbbi cimnastik, hastaların ve sakatların tedavi esnası ve sonrasında uyguladıkları egzersizleri; askeri cimnastik, güreş, eskrim ve askeri alıştırma formalarını; estetik cimnastik ise vücut sağlığı için dolaşım ve sinir sistemleri ile iç organlar için yapılan serbest egzersizleri kapsamaktadır. İsveç jimnastiği temelinde aletsiz uygulamalardan oluşmakla beraber aletler ancak gerektiğinde yardımcı unsurlar olarak kullanılmak üzere ikinci derecede vasıtalarlardır.

Modern Sporun Doğuşu ve Prensipleri

18.-19. yüzyıllar süresince kendini daha önceki fiziksel aktivite formlarından ayıran modern sporun temel prensipleri, İngiltere'de, aydınlanmanın rasyonel düşüncesi ve endüstriyel toplum düzeninden köken alarak gelişmiştir.

Modern sporun İngiltere'de doğmuş olması bir dizi toplumsal ön şartın varlığı ile ilişkilendirilebilir:

- İngiliz Püritenizmi: 17.-18. yüzyıllarda İngiltere'de yaygın dinsel bir cemaat olan Püritanizm, çalışma hayatındaki dürüstlük, çalışkanlık ve başarıyı tarımsal seçilmişlik olarak görüyor ve her alandaki performans düşüncesini şiddetle destekliyordu.
- İngilizlerin bahis tutkusu ve soyluların yarışma hamiliği: İngilizlerin belirgin özelliklerinden olan bahis tutkusu, 17.-18. yüzyıllarda sıklıkla yarışma organizasyonlarının düzenlenmesine neden oluyordu. Yarışmalar kamuoyunda büyük ilgi uyandırıyor ve yarışma hamiliğini genellikle aristokratlar üstleniyordu.
- Primogenitur yasası: Mülkiyet ve unvan hakkını ilk doğan erkek çocuğa veren ve diğerlerini halktan sayan yasa, soylular ve orta sınıf arasında yumuşak bir geçişe yol açmıştı.
- İngiliz yönetim modeli: Kuvvetler ayrılığına dayalı İngiliz parlamenter sistemi, spora ait düzenlemeleri kolaylaştırıyordu.

- İngiliz kulüp sistemi ve halk okulları: Düzenli yarışmacılığa zemin oluşturacak kurumsallaşma için geleneksel halk okulları ve 17. yüzyılda ortaya çıkan İngiliz kulüpçülüğü (Public Schools) uygun ortamlar sağlıyordu.

Günümüzdeki modern spor anlayışının ortaya çıkışı ise ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren olmuştur. Bu değişimi getiren ve tetikleyen kuşkusuz Endüstri Devrimi'dir.

Modern Olimpiyatların Kuruluşu

Antik Olimpiyat Oyunları, bin yılı aşkın bir süre devam ettikten sonra MS 4. yüzyılda Romalılarca yasaklanmıştı. Oyunlarının yeniden canlandırılması düşüncesi Baron Pierre de Coubertin'in çabalarıyla hayat bulmuş, modern olimpiyatların ilki 1896 yılında başlatılmıştır. Oyunlar halen, dünyanın en görkemli spor organizasyonu olarak varlığını devam ettirmektedir.

Modern Olimpiyatların Kuruluşuna Yol Açan Faktörler

Modern olimpiyat oyunlarının kuruluşu, Rönesans ile 19. yüzyıl arasında ortaya çıkan çeşitli faktörlerden etkilenmiştir:

- Rönesans döneminde antik olimpiyatlardan bahseden antik eserlerin ortaya çıkışı
- Antik eserlerden etkilenen Rönesans yazarlarının antik sporlar üzerine eserleri ve yarattıkları farkındalık
- Yerel olimpiyat denemeleri
- Olimpiya ve olimpiyat oyunlarına seçkin ilgisi
- Olimpia'nın bulunuşu ve arkeolojik kazılar
- İngiltere'de sporun okul eğitiminde ahlak ve karakter gelişimi için kullanılması

Baron Pierre Coubertin ve Modern Olimpiyatların Kuruluşu

Başlangıçtan itibaren olimpizmi bir barış hareketi olarak tanımlayan Coubertin'in hedefi spor yoluyla insanlığı yenilemekti. Antrenman ve yarışmalarla gençler fiziksel ve ahlaksal yönden mükemmelleşmeliydi. Ancak kurucusunun kırmızı çizgileri nedeniyle başlangıçtan beri sorun teşkil eden bazı problemler zamanla değişikliklere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Bunlardan ilki Coubertin'in olimpiyat oyunlarına kadın sporcuların aktif katılımını engellemesiydi. Ancak daha ikinci olimpiyat oyunlarında kadın katılımı iki branşta gerçekleşmişti. Süreç içinde görülen artış Coubertin'in ölümünden sonra hız kazanmış ve günümüzde neredeyse eşitlenmiştir. Diğer ise amatörlük tartışmalarıydı. Modern sporların doğduğu İngiltere'de başlangıçtan beri tartışa konusu olan amatörlük anlayışı özellikle atletlerin sporu bir maddi kazanç aracı olarak geçimlerini sağlama yolunda kullanmalarının "kişisel mükemmelleşme" anlayışıyla uyummayarak centilmenliği zedeleyebileceği düşüncesiydi. Bu düşünce de zaman içinde erozyona uğrayarak 20. yüzyılın sonlarına doğru tamamen ortadan kalkacaktı.

Giriş

Sosyolojik bir kurum olarak sporun tarihinin bir hayli eski olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, sporun insanlığın yaratmış olduğu kültür ile yakından bağlantılı olduğu gerçeğini de daha iyi kavrayabiliriz. Bu açıdan spor, insanlık tarihi içerisinde farklı dönemlerde farklı şekillere bürünmesine karşın toplumsal kültürün bir parçası olarak varlığını sürdürmeyi başarabilmiştir. Spor, içinde yaşadığımız dünyanın küçük bir minyatürü olarak görülebilecek özellikleri bünyesinde barındırabilen toplumsal bir olgudur.

Spor, gerek ortaya koyduğu ürünlerle gerekse de insanlık tarihindeki yansımalarıyla sosyolojinin alt ilgi alanlarından bir tanesidir. Sosyalizasyon süreci içerisinde birey, yaratılan kültürü öğrenir ve söz konusu kültürün farklı aşamalarında yaşanan gelişmeler hakkında bilgi sahibi olur. Spor, sosyalizasyon sürecinde özellikle çocukların gelişiminde son derece önemli bir alandır.

Toplumsal hayatı şekillendiren temel olgulardan birisi olan toplumsal cinsiyet, spor sosyolojisinin temel konularından birisidir. Toplumda egemen olan anlayışın kadına ve erkeğe biçtiği toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargılar ile kadın ve erkeğin spora katılımları arasında yakın bir ilişki vardır. Uluslararası spor kurumlarının en önemli gündemlerinden birisi sporda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Olimpik Antlaşmada, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC)'nin rolü, tüm düzeylerde kadınların sporda öne çıkarılmasının teşvik edilmesi, desteklenmesi ve her yapıda kadın erkek eşitliği ilkesinin uygulanmasının amaçlanması; herkes için sporun teşvik edilmesi olarak belirtilmektedir.

Spor, Toplum ve Kültür

Sportif etkinlikler, değişen zamana ve toplumsal koşullara göre yeniden şekillenmiş ve zamanla etkisini arttırmıştır. İçinde yaşadığımız dönemde spor; sadece bir oyun, serbest zamanlarında hoş vakit geçirme aktivitesi olmaktan çıkarak, bir tüketim öznesi haline dönüşmüştür. Kurhan Fışek'in 1985 yılında belirttiği gibi "Tarihin ilk sporları 'savunma-saldırı kökenli' olmuştur. Güreş-Boks-Okçuluk gibi. İnsanın kültürel gelişimine paralel olarak 'taşınma-ulaştırma kökenli' sporlar ortaya çıkmıştır: Koşma-Yüzme-Kayak-Ata Binme gibi. Son olarak da 'takım sporları' ortaya çıkmıştır: Futbol-Voleybol-Basketbol gibi."

Toplumsal bir olgu olarak spora baktığımızda dört farklı nokta üzerinden birbiriyle bağlantılı bir bütün ile karşılaşırız (Bkz. Şekil 2.1). Spor kavramı örgüt, yarışma, toplumsal sistem ve toplumsal bir kurum olarak farklı görünümler şeklinde ortaya çıkabilen bir bütünlüğü ifade etmektedir.

Spora Sosyolojik Bakış

Sosyoloji açısından sporun önemi; gerçekleşen beşeri aktivitelerin, oluşan grupların, organizasyonların, toplumsal düzen ve toplumsal davranışların yapısı ve

işleyişi hakkında bilgiler sunmasının yanı sıra çok geniş kitlelerin gerek izleyici gerekse de aktif olarak sporun içinde yer almalarından kaynaklanmaktadır.

Toplumsal Olay: Toplum içinde meydana gelmiş olup duyulan ve görülen, başlangıç ve bitiş noktaları belli olan her şeydir.

Toplumsal Olgu: Başlangıç ve bitiş süresi ile yeri kesin olarak belirlenemeyen, süreç içinde ortaya çıkan bir gelişmedir.

Toplumsal Rol: Belirli bir sosyal mevki işgal eden kişinin, söz konusu mevkiye özgü eylem, davranış ve tutumları yerine getirmesidir.

Toplumsal Statü: Bireylerin toplumsal hiyerarşi içinde sahip olduğu sosyal pozisyonu belirlemektedir. Statü, belirli bir gruba, toplumun öteki üyeleri tarafından yüklenen toplumsal onur ya da saygınlık olarak tanımlanabilmektedir.

Toplumsal hareketlilik: İnsanların, farklı fiziksel mekanlarda ve toplumsal statülerdeki hareketliliği olarak tanımlanabilir.

Sporun Sosyal Kurumlarla İlişkisi

Spor-Aile İlişkisi: Toplumun en küçük ve en önemli yapı taşı olarak nitelendirilen aile kurumu ile toplumsal hayatın çimentosu olarak görülmekte olan spor kurumu arasındaki ilişkiler, sosyalleşme sürecinden başlayarak ömür boyu devam edecek bir gelişim sergiler.

Spor-Eğitim İlişkisi: Beden eğitimi dersleri aracılığıyla çocukların küçük yaşlardan itibaren farklı spor dalları ile tanışmaları ve spor yapma kültürü edinmeleri önemlidir.

Spor-Ekonomi İlişkisi: Serbest zaman olgusunun yanı sıra tüketim, kimlik ve sponsorluk ilişkileri ile spor arasında her geçen gün biraz daha artan bir birliktelik gerçekleşmektedir.

Spor-Medya İlişkisi: Spor ile medya arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Toplumsal yaşam içerisinde sporun rolü arttıkça medyada da spora olan ilgi çoğalmış ve bu ikili arasında tıpkı ekonomi arasında olduğu gibi koparılamayacak bir bağ oluşmuştur.

Spor-Siyaset İlişkisi: Sporun kitleleri etkileme ve peşinden sürüklenme gücünü fark eden bütün iktidarlar, tarih boyunca bu alanı kullanma doğrultusunda girişimlerde bulunmuşlardır. Siyaset kurumu spora, geniş kitleleri etkileyebilme ve onları var olan sorunlardan uzaklaştırma amacıyla yaklaşmıştır.

Spor-Sağlık İlişkisi: Sporun amacı toplumsal yaşam içerisinde yer alan bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarına katkıda bulunmak, yapılan egzersiz ve antrenmanlarla bedenin direncini ve performansını arttırmaktır. Spor ve sağlık iç içe geçen kurumlardır. Sporun bireyler ve toplumsal yaşam üzerindeki olumlu etkileri sağlık kurumunu da doğrudan etkileyebilmektedir.

Spor-Hukuk İlişkisi; Sporun organizasyonu ve bu organizasyonlar için gerekli olan yasal düzenlemeler hukukla yakından bağlantılıdır. Toplumsal yaşamın düzenlenmesinde gerekli olan hukuk kuralları, sportif etkinliklerin sürdürülebilmesi için de elzemdir.

Spor-Din İlişkisi; Her iki kurum da insanların kendilerini huzurda hissetme, mutlu olma ve çevresindeki insanlar ile ortak bir payda altında bulunma duygusunu güçlendirmektedir. Günümüzde bütün spor dallarında sporcuların yarışmalar ve müsabakalar öncesinde ve sonrasında dinsel sembol ve ritüelleri kullandıkları görülmektedir.

Spor-Kent ve Serbest Zaman İlişkisi; Modern sporu ortaya çıkaran gelişmeler, Sanayi Devrimi sonrasında kent ve serbest zaman arasındaki ilişkilerle yakından bağlantılıdır.

Spor-Turizm İlişkisi; Spor turizmi, özellikle büyük organizasyonlar ve gelenekselleşmiş turnuvalar, dünyanın her bölgesinden çok sayıda turist gelmesine aracılık etmektedir. Dünya Kupası, Olimpiyatlar, Şampiyonlar Ligi finali, Wimbledon Tenis Turnuvası, Fransa Bisiklet Turu vb. gibi organizasyonlar turistik çekim yaratan ve kitleleri kendilerine çeken etkinliklerdir.

Spor ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi; Spor, inşa edilmiş bir alan olarak daha en başından itibaren ataerkil kodların dolaşıma sokulmasına katkıda bulunmaktadır. Tarih boyunca farklı dönemlerde kadınların sporcu olarak yarışdırılmamasının yanı sıra izleyici olarak bile sportif faaliyetlerde yer almaması gibi uygulamalarla karşılaşmaktadır.

Spora İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Bu kısımda, spora ilişkin kuramsal yaklaşımlarda spor sosyolojisi alanında daha yaygın kullanılmakta olan üç yaklaşım üzerinde durulacaktır: işlevselci yaklaşım, çatışmacı yaklaşım ve eleştirel yaklaşım.

Spor-Toplum ilişkisinde sıkça başvurulan işlevselci yaklaşıma göre, spor belli kurallara göre yapılan bir uğraşı olması nedeniyle insanlara kurallara uyma alışkanlığı kazandırmakta ve toplumun ortak değerlerinin yerleşmesi ve gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Çatışmacı yaklaşım ise işlevselci anlayışın spora atfettiği olumlu görüşlerin aksine spor kurumunu ırk-cinsiyet ve sınıflar temelinde incelemekte ve sporun bu alanlarda olumsuz bir rol oynadığını ileri sürerek sporu, halkı uyutan 'afyon' olarak nitelendirmektedir.

Eleştirel yaklaşıma göre spor, var olan ideolojinin sürmesine katkıda bulunan mekanizmalardan biridir. Kurt, Atayman ve Kurultay (1997) eleştirel kuramcılarının spora ilişkin yaklaşımlarını şöyle açıklamaktadırlar: Adorno ve Horkheimer'a göre spor, sanayi toplumu için tipik bir uyum sağlatma (ayak uydurma) işlevini yüklenmiştir.

Toplumsal ve Kültürel Bir Olgu Olarak Spor

Sosyolojinin en önemli kavramlarından biri olan kültür, bir toplumun üyeleri ya da toplum içindeki grupların yaşam biçimlerine göndermede bulunmaktadır.

Toplumun düşünce, değer yargı ve inançları bütünü olarak tanımlayabileceğimiz kültür; toplumda yaşayan insanların tüm öğrendiklerini ve paylaştıklarını kapsayan bir kavramdır. Tayfun Amman kültürün özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Kültür, öğrenilir.
- Kültür, tarihidir ve süreklidir.
- Kültür, 'sosyal'dir.
- Kültür, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir.
- Kültür, ihtiyaçları karşılar ve doyum sağlar.
- Kültür, değişir.
- Kültür, birleştiricidir.

Clarke ve Clarke, spor-ideoloji ilişkisini şöyle açıklamaktadır: Bir aktivite ya da bir ilgi alanı olarak spor, toplumsal olarak inşa edilmiştir. Anlamı tanımlanır ve ona anlam yüklenir. Sporla ilgili olan değerleri bize taşıyan bu anlamlardır ve bu anlamlar bize kimlikler ve özdeşleşmeler sunarlar.

Sporun sosyolojisinin içerisinde yöneticilerin, spor insanlarının, sporcuların, kulüplerin ve devletlerin spor politikalarının bulunduğu görülmektedir. Spor-Sosyoloji ilişkisini bu çerçevede üzerine oturttuğumuz takdirde sporda meydana gelen değişimler üzerinden toplumsal yaşama aktarılan değerlerin neler olduğunu, aynı şekilde toplumsal yaşamdaki değişim sürecinin sporda nasıl yankılandığını gösterebilmek mümkün hale gelmektedir.

Spor ve Sosyalleşme

Sosyalleşme, içinde yaşanılan toplumun kültürünü öğrenme sürecidir. Her birey doğduğu andan itibaren sosyalleşme sürecine girmektedir. İnsan davranışı öğrenilmiş bir davranıştır ve yaşadığımız dünyayı anlamlandırmamız bu yüzden toplumsal bir nitelik taşıır

Bir kurum olarak spor, toplumsal hayatın içerisinde küçük yaşlardan itibaren çocukların hem kuralları öğrenmelerini hem de bu öğrenme esnasında fiziksel bilgi ve beceri kazanmalarını sağlamaktadır. Çocuklar spor aracılığıyla bir bütünün parçası olmayı, farklı kültürlerden gelen akranlarıyla birlikteliği ve mücadeleyi öğrenmektedirler. Burada rekabet; kurallara ve rakibe saygı, kazanma ve kaybetme ve belki de hepsinden daha önemlisi oynamayı, katılmayı deneyimlemektedir. Spor, kuşaktan kuşağa aktarılan bir deneyimler bütünü olarak çocukların sosyalleşmesinde büyük bir önem arz etmektedir

Spora Yönelik Sosyalleşme

Aile Etkisi; Toplumun en küçük ve en önemli bileşeni olarak gösterilen aile, çocukların toplumsal hayata ilişkin öğrenme süreçlerinin ilk başladığı yer olarak büyük bir etkiye sahiptir. Çocuklar, aile aracılığıyla içinde

yaşadıkları topluma ilişkin değerleri öğrendikleri gibi kendilerini toplumsal yaşama hazırlayacak davranışları ve alışkanlıkları da gözlemlene fırsatını bulurlar.

Arkadaşlar-Sosyal Çevre Etkisi; Çocuğun spora katılmasında içinde bulunduğu sosyal çevrenin ve arkadaşlarının da etkisi bulunmaktadır. İçinde bulunduğu ortamdaki arkadaşlık ilişkileri ve arkadaşlarının herhangi bir spor dalı ile uğraşması, olumlu yönde bir yaklaşımın oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Arkadaşlarından geride kalmak istemeyen ve onlarla bir arada bulunmak isteyen çocuklar, akranlarıyla birlikte hareket edebilmek amacıyla sportif etkinliklere katılmayı arzulayabilmektedirler.

Okul Etkisi; Okulda geçirilen sürenin uzunluğu kadar başta beden eğitim dersleri ve törenler olmak üzere öğretmenlerin öğrenciler üzerindeki etkileri de ön plandadır. Eğitimin amacı, çocukların akademik başarıları kazanmaları kadar sağlam bir karakter ve düzgün bir kişilik edinmelerinin de hayata geçirilmesidir. Spor, kurallar çerçevesinde hayata geçirilen aktiviteler bütünü olarak öğrencilerin hem hayata hazırlanmasına hem de istenilen kişilikler olarak yetiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Okul sporunda amaç; dayanışma ve işbirliği duygusunun gelişiminin sağlanmasının yanı sıra çocuk ve gençlerde kural bilincinin oluşturulması, paylaşma, hoşgörü, yardımseverlik gibi insani değerlerin spor yoluyla aktarılmasıdır.

Medya Etkisi; Sporun geniş kitlelere buluşmasında aracılık rolünü üstlenen medya, sosyalleşme ajanı olarak da etkide bulunmaktadır. Sporcu şöhretlerin medya aracılığıyla daha yakından tanınması sonrasında sporun cazibesi ve yarattığı çekim de yükselmiştir. Özellikle büyük spor organizasyonları ve bu organizasyonlarda başarılar kazanan sporcular, medya aracılığıyla daha yakından takip edilmesi sağlanabilecek haberler aracılığıyla ön plana çıkarılmakta ve onlar üzerinden gıpta etkisi yaratılmaktadır.

Spor Yoluyla Sosyalleşme

Bireylerin spora katılmaları sonrasında kazanmış oldukları psikolojik ve sosyal sonuçlar spor yoluyla sosyalleşme kavramı ile açıklanmaktadır. Spor, bireyin karakter yapısında yarattığı etkinin yanı sıra, disiplinli bir hayat sürme, ahlaklı bir yurttaş olma gibi özelliklerin de şekillenmesinde katkıda bulunmaktadır. Bireyi sosyalleştirme ajanı olarak spora katmayı başaran okul, bireyin bu alanda geçirdiği süre ile bağlantılı olarak yaşadığı değişimleri de deneyimlediği alanlardan birisi olarak görülmektedir.

Profesyonel sporun içerisinde dönen para miktarı arttıkça kazanma kavramına atfedilen değer de fazlalaşmıştır. Bu ise sporun ruhunu teşkil eden hakça ve kurallar içinde, saygılı davranmayı ön plana alan Fair Play duygusundan uzaklaşmaya yol açmıştır. Oysa Fair Play bir ideal anlayıştır ve bir yüksek kültür ürünüdür. Fair Play ilkeleri şöyle sıralanabilir;

- Kurallara saygı göstermek,
- Hakemlere saygı göstermek ve kararlarını kabullenmek,
- Rakibe saygı göstermek,
- Oyunda yer alması için herkese eşit şans tanımak,
- Oyun sırasında duygularını kontrol altında tutmak.

Spora katılımın bir diğer önemli sonucu da bireysel kimliklerin kazanılmasındaki payıdır. İster bireysel düzeyde isterse de takım halinde sportif etkinliklere katılım şeklinde olsun bireylerin sosyalleşmesi ve farklı bireylerle iletişime geçmesi önemli bir kazanımdır. Ayrıca spor aracılığıyla bireysel kimliklerin şekillendiği bir süreç de başlamış olur. Burada daha başarılı olan sporcuların diğerlerine göre ön plana çıkmaları ve ilgiyi üzerlerinde toplamaları söz konusu olabilmektedir.

Spor ve Toplumsal Cinsiyet

Sağlıklı bir yaşam tarzının vazgeçilemez bileşenlerinden biri olan spor ve fiziksel aktiviteye katılım, temel bir insan hakkıdır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği bünyesinde geliştirilen uluslararası spor politika belgelerinde, spora katılımın cinsiyet, yaş, etnik köken, kültür ve sosyal geçmiş gibi özellikler gözetilmeksizin tüm bireyler için temel bir hak olduğu belirtilmektedir. Örneğin, 2004 tarihli Olimpik Anlaşmada belirtilen Olimpizmin 4. temel ilkesine göre, spor faaliyetlerine katılmak bir insan hakkıdır. Her birey herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın, Olimpiyat ruhu içerisinde spor yapabilme fırsatına sahip olmalıdır.

Toplumsal Cinsiyet ve Spor ile İlgili Temel Kavramlar

Biyolojik cinsiyet: Kadının ve erkeğin biyolojik ve fizyolojik olarak taşıdığı özelliklerdir.

Toplumsal cinsiyet: Toplumun kadın ve erkeğe yüklediği belirli roller, sorumluluklar, özellikler, beklentiler olarak tanımlanabilir.

Toplumsal Cinsiyet Roller

Toplumsal cinsiyet farklılıklarına dayalı olarak kadından ve erkekten beklenen toplumsal rol ve sorumluluklar, toplumsal cinsiyet rolü kavramı ile tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kadınlık ve erkeklik, toplum tarafından kadına ve erkeğe uygun görülen toplumsal cinsiyet rollerini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin içinde yaşadıkları toplum, aile, okul, iş ve spor gibi sosyal ortamlarda öğrenilir. Toplumsal cinsiyet rolleri, doğal ve sabit değildir; topluma göre, kültüre göre ve zaman dilimine göre değişebilir.

Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılar

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılar, bireylerin cinsiyetlerine bağlı olarak nasıl görünmeleri, düşünmeleri, hissetmeleri ve davranışları gerektiğine ilişkin kalıplaşmış yargılar ve beklentilerdir. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılar, kız ve erkek çocukların sporda kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerini engelleyebilmekte ve olumsuz

deneyimler neticesinde sporu bırakmalarına neden olabilmektedir.

Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Cinsiyete dayalı ayrımcılık, bir kişinin cinsiyetine bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet ve kısıtlamadır. Kişilerin ve kurumların eşit haklara sahip olan bireyler arasında cinsiyet sebebiyle eşit haklardan yararlanmasını engelleyen ya da zorlaştıran her türlü tutum ve davranıştır.

Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Sporun her alanında (spora katılım, spor yönetimi, antrenörlük, hakemlik vb.) eşit muamele ve eşit fırsatların sunulması; spor alanının kadınlar ve erkekler için toplumsal olarak inşa edilen ve eşitsizliklerin temelini oluşturan kalıp yargılardan arındırılması ve tüm kadınların/kız çocuklarının ve erkeklerin/erkek çocuklarının kişisel becerilerini geliştirmesine fırsat verilmesidir. Bütün kadınlar ve erkekler, toplumsal, ekonomik, kültürel ve fiziksel geçmişleri ve koşulları fark etmeksizin, sporun her türlü alanına eşit düzeyde katılma ve eşit muamele görme hakkına sahiptir.

Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Alanları

Spor alanındaki uluslararası sözleşmelerde ifade edildiği gibi bütün kadınlar ve kız çocukları; toplumsal, ekonomik ve kültürel geçmişleri ve koşulları fark etmeksizin, spor ile ilgili her türlü alana erkeklerle eşit düzeyde katılma ve eşit muamele görme hakkına sahiptir. Fakat sporun her düzeyinde (amatör-profesyonel-rekreatif) ve her konumunda (sporcu-antrenör-hakem-yönetici) hakların kullanımında, kaynaklara ulaşmada, uygun programlara erişebilmede, kariyer yapabilmeye kadının aleyhine yaşanan eşitsizlikler söz konusudur.

Spora Katılımda Toplumsal Cinsiyet Temsili

Türkiye’de kadın sporcuların sayıları her yıl artış göstermekle birlikte, spor branşlarında kadınlar ve erkekler henüz eşit temsil edilmemektedir. 2020 Şubat verilerine göre Spor Genel Müdürlüğü, Türkiye Futbol Federasyonu, Milli Eğitim Bakanlığı ve Spor Kartı sahibi lisanslı sporcu sayısının %38’i kadın ve %62’si erkektir. Spor Kartı sahipleri rekreatif spor yapanlar olarak ifade edilebilir.

Uluslararası alanda spora katılımda toplumsal cinsiyet eşitliğinin en önemli göstergesi, Olimpiyat Oyunlarına katılan kadın ve erkek sporcu sayılarıdır. IOC, 2020 Tokyo Olimpiyat Oyunlarının kadın ve erkek sporcu sayıları açısından toplumsal cinsiyet eşitliğinin (50/50) sağlanacağını öngörmektedir.

Spor Yönetiminde Toplumsal Cinsiyet Temsili

Sporda cinsiyetler arası eşitlik, spordan sorumlu kurumların karar verme mekanizmalarında kadın ve erkeğin eşit temsillerinin bulunmasıyla yakından ilişkilidir. Türkiye’deki spor kurumlarının yönetim kademelerinde kadın temsili yok denecek kadar azdır.

2017 yılında 60 spor federasyonunun sadece üçünün başkanı (%5), üçünün genel sekreteri (%5,7) ve 722 kurul üyesinin yirmi ikisi (%3) kadındır. 2017 yılında Türkiye Milli Olimpiyat Komitesindeki tüm yönetici kurullarında %35,6 oranında kadın yönetici görev yapmaktadır.

Antrenörlük Pozisyonunda Toplumsal Cinsiyet Temsiliyeti

Futbol Federasyonu hariç, Türkiye’deki spor federasyonlarına bağlı kadın ve erkek antrenörlerin sayıları arasında, sporcu sayılarına benzer bir eşitsizlik bulunmaktadır. Buna göre, kadın antrenörlerin oranı %31, erkek antrenörlerin oranı %69’dur. Kadın antrenörler, daha çok alt yapı sporcularla/çocuklarla çalışmakta, özellikle üst düzey antrenörlük kademelerinde görevlendirilmemektedir.

Sporda Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet

Bütün sporcuların, herhangi bir ayrımcılığa ve kötü muameleye maruz kalmaksızın **güvenli spor** ortamına katılım hakkı vardır. 2016 yılında Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilen 38 ülkenin katıldığı araştırmanın sonucunda, kadınların ve kız çocuklarının spor ortamında erkeklere kıyasla daha fazla toplumsal cinsiyet temelli şiddete maruz bırakıldıkları ve taciz faillerinin genellikle sporcunun çevresindeki güç ve iktidar sahibi erkekler (antrenör, yönetici, sağlık personeli) olduğu bulunmuştur.

Spor Medyasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Spor medyası, spor alanına ait doğru/yanlış kabul edilen değerlerin geniş kitlelere aktarıldığı önemli araçlardır. Bilimsel araştırmalar, medyada kadın sporcuların erkek sporculardan daha az yer aldığını, sporun genelindeki erkek egemen yapının spor medyasının yapısına yansıtıldığını ve haber fotoğraflarının kadın sporcuların sporcu kimliklerinden daha çok kadınlık kimliklerine ve toplumsal cinsiyet rollerine vurgu yaptığını göstermektedir.

Spor Eğitimi

Antrenör, spor uzmanı, rekreasyon uzmanı ve beden eğitimi öğretmeni yetiştiren Spor Bilimleri Fakülteleri (SBF) ve Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Yüksek Okullarının (BESYO) bölümlerinin kadın ve erkek öğrenciler için ayırdıkları kontenjanlar arasında eşitsizlik vardır.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Antrenör

Kız ve erkek çocuklarına tüm spor dallarını seçebilme fırsatını sunmak ve sporun kazandırabileceği fiziksel, duyuşsal ve toplumsal katkılardan yararlanabilmelerini sağlayabilmek için antrenörün toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısına sahip olması önemlidir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bakış; kız çocuklarının ve erkek çocuklarının farklı sosyalleşme süreci yaşadıklarını, farklı bireysel ve toplumsal beklentilere ve ilgilere sahip olduklarını görebilmeye, bu farklılıkların kaynağını anlayabilmeye ve cinsiyetçi kalıp yargıları fark edebilmeye yardımcı olur.

Spor ve Egzersiz Psikolojisinin Temel Kavramları ve Sporda Psikolojik Performans

Spor Psikolojisi Tarihçesi

Spor psikolojisi ile ilgili yapılan ilk çalışma, 1898 yılında bir sosyal psikolog olan Normann Triplett tarafından yazılmış yüksek lisans tezi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Yapılan ilk çalışmanın, bundan yaklaşık 130 yıl önce ortaya konulmuş olması spor psikolojisi alanının çok uzun bir tarihi geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de ise spor psikolojisine ilişkin ilk yayının 1943 yılında yayımlanan “Sporun Fizyolojik Patolojisi” adlı çevirinin 173-188 sayfaları arasındaki “Sporda Psikolojik Faktörler” adlı bölüm olduğu bilinmektedir. O günden bugüne alan ile ilgili yapılan çalışmalar her geçen gün artmış, uluslararası işbirlikleri gelişmiş ve spor psikolojisinin önemi anlaşılmış ve uygulama boyutunda eskiye göre ciddi anlamda bir artış olmuştur.

Egzersiz Psikolojisi

Son 30-40 yıldır özellikle sağlık ile ilgili sorunlarda **egzersizin** rolünün anlaşılmasıyla birlikte, hastalığın türüne bağlı olarak güçlü şekilde iyilik hali sağlayan egzersizin psikolojik boyutu da önemli bir hal almıştır. 1982 yılından itibaren Amerika Psikoloji Birliği tarafından spordan ayrı bir alt alan olarak **Egzersiz Psikolojisi** tanımlanmıştır.

- Fiziksel etkinlik/aktivite, iskelet kaslarından bedensel hareketin oluşmasına bağlı olarak enerjinin meydana gelmesidir.
- Egzersiz, fiziksel etkinliğin bir alt gruplaması olarak tanımlanır. Egzersiz planlıdır, yapılandırılmıştır, tekrarlanabilir ve fiziksel sağlığın gelişimine dayalı bir yapıdır.
- Fiziksel sağlamlık, bir kişinin fiziksel etkinliği uygulayabilme yeteneğini gösterir

Spor Psikolojisinin Amaçları

Amerikan Psikoloji Birliği (APA) tarafından spor psikolojisi, spor yapan insanların davranışları altında yatan nedenleri inceleyen bir alan olarak tanımlanmaktadır.

Sporcularda özellikle performans baskına bağlı olarak ortaya çıkan önemli klinik sorunlar sonrası ve performansı artırmak isteği sonrası iki temel amaç şu şekilde belirlenmiştir;

- Spora katılımın bireyin yaşamı boyunca psikolojik gelişimini ve sağlıklı oluşunu nasıl etkilediğini anlamak.
- Sporcuların performansları için gerekli olan psikoloji ilkelerinin kullanılmasına yardımcı olmak.

Fiziksel Performansı Arttırma ve Toparlanmaya Yardımcı Olmak Amacıyla Gerçekleştirilen Spor Psikolojisi Uygulamaları

Bu uygulamaların işlevi, olası fiziksel düşüşlerin ya da performanstaki geriye gidişlerin önüne geçip toparlanmayı

sağlayarak sporcuları istenilen performans seviyelerine tekrar getirebilmektir. Performansa yönelik spor psikolojisi uygulamaları kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar aşağıdaki gibidir:

- Sporcu kişiliği çalışmaları
- Motivasyon çalışmaları
- Konsantrasyon çalışmaları
- Algılama çalışmaları
- Dikkat çalışmaları
- Çeşitli gevşeme çalışmaları
- Kendine güven çalışmaları

Sporcuların Teknik Öğrenimlerini Hızlandırmak ve Müsabakaya Hazırlanmalarını Sağlamak Amacıyla Gerçekleştirilen Çalışmalar

Antrenörlerin en önemli görevlerinden birisi, sporculardan performans elde etmeye çalışırken sporculara branşa özgü becerilerini edindirmek için doğru yöntemleri kullanmaktır. Burada kastedilen, beceriler edindirilirken, özellikle zihinsel süreçlerle ilgili kısımda zihinsel antrenman ve hayal etme süreçlerini işe koyuyor olabilmeleridir.

- Beceri öğrenimi ağırlıklı zihinsel antrenmanlar
- Müsabakaya hazırlık amaçlı zihinsel antrenmanlar
- Müsabakalara yönelik hayal etme çalışmaları

Performansa Engel Olan Psikolojik Etmenlerin Ortadan Kaldırılması Amacıyla Yapılan Çalışmalar

- Müsabaka kaygısı
- Müsabaka stresi
- Gerginlikler
- Tükenme
- Çeşitli ruhsal sorunlar

Spor Psikoloğu

Spor psikoloğunun rolü başlangıçta iki ana başlık altında toplanmıştır. Palacio ve Salmela (1986) tarafından yapılan bu çalışmada, alanda çalışan spor psikologlarının rollerinden ilki *araştırmacı ve akademisyen rol*, ikincisi ise *uygulamacı rol* olarak ele alınmıştır.

Fakat, Amerika Birleşik Devletleri Milli Olimpiyat Komitesi ve Amerikan Psikologlar Birliği (APA) adına May’in yaptığı çalışma sonrasında spor psikoloğu rolünün üç başlık altında toplanmasının daha uygun olacağı görüşü dile getirilmiştir. Bu roller; *araştırmacı, klinik-danışmanlık ve eğitimci* rolleri olarak adlandırılmaktadır.

Çocuk Sporlarında Antrenörlük

Spora katılımın en yoğun olduğu dönemin 12 yaş civarında olduğu tespit edilmiştir. Gelişim psikolojisi araştırmalarına göre; bu yaş ve buna denk gelen zaman dilimi çocuklar açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemin, çocukların benlik saygıları ve sosyal gelişimleri üzerinde önemli sonuçları vardır.

Bu yüzden, çocuk sporlarında antrenörlük yapmak, daha özenli ve dikkatli olmayı gerektirmektedir.

Gerçekçi beklentilere sahip olmak; genç sporculara olumlu, cesaretlendirici ve samimi geri bildirimler vermek; çabayı ve doğru tekniği de sonuç kadar ödüllendirmek; beceri gereksinimlerini ve kuralları uyarlamak; nihayetinde de hataları düzeltirken olumlu bir yaklaşım kullanmak, etkili antrenörlük davranışları arasındadır.

Çocuk ve Genç Sporcuların Spora Katılma ve Bırakma Nedenleri

Spora katılımda çocuğu yönlendirmek önemlidir. Çocuğun spora katılımında etkili olan çok fazla faktör bulunmaktadır. Bunlar aile, akran grupları, öğretmenler, antrenörler, liderler, model sporcular, medya ve değişik kampanyalardır.

Çocukların spora katılımının 10 ile 13 yaş arasında zirveye ulaştığı ve sonrasında yalnızca çok küçük bir oranın devam ettiği bilinmektedir.

Çocuk ve genç sporculara, yaptıkları spora katılım nedenleri sorulduğunda, sıklıkla alınan yanıt, sporu eğlenceli buluyor ve spor yapmaktan keyif alıyor olmalarıdır.

Sporu bırakma nedenleri araştırıldığında ise yine sıklıkla karşılaşılan yanıt, yapılan sporun artık yeterince keyifli ve eğlenceli bulunmamasıdır.

Sonuçlar, antrenör ve takım arkadaşlarının genç sporcuların sporu bırakma kararlarını etkileyen en büyük iki etken olduğunu göstermektedir.

Çocuk ve Genç Sporcuların Spor Bırakmalarını Engelleme Yöntemleri

Yapılan araştırma sonuçları ve uygulama alanında çalışan uzmanların gözlemleri birlikte değerlendirildiğinde, çocuk ve genç sporcuların sporu bırakmalarını engellemek için aile, takım arkadaşları ve antrenörlerin önemli görevler üstlendiği ortaya çıkmaktadır.

Yetişkin elit sporcular için tasarlanan antrenörlük uygulamaları, gelişmekte olan genç sporcular için genellikle uygun değildir. Profesyonel yaşamda fazlasıyla görülen sert yöntemler, özellikle cezalandırma, ağır eleştiri ve duygu patlaması kullanımının çocuk ve genç sporcular üzerinde özgüven, öz yeterlik algısı ve spora katılım motivasyonu açısından olumsuz etkilerinin olduğu bilinmektedir.

Çocukların spora katılma nedenlerini anlayan antrenörler, beceri gelişimi, eğlence, duygusal yakınlık, heyecan, fiziksel uygunluk gelişimi ve başarı sağlayan ortamlar oluşturmak için pek çok yöntem kullanabilmektedir.

Çocuk Sporlarında Antrenörlüğün 12 İlkesi

Yürütülen çalışmalar sonucunda, çocuk ve gençlerle çalışırken uygulanması beklenen olumlu antrenörlük için 12 ilke belirlenmiştir:

1. Genç sporculara antrenörlük yaparken olumlu, eğitici, yardımcı ve özerkliği destekleyici olun.
2. Bir şeyleri doğru yapan çocukları bulmaya odaklanın ve onları teşvik edin.
3. İçten bir şekilde övün.
4. Gerçekçi beklentiler geliştirin.
5. Çabayı en az sonuç kadar ödüllendirin.
6. Öğretme ve uygulama becerilerine odaklanın.
7. Becerileri ve aktiviteleri uyarlayın.
8. Kuralları başarı sağlayacak ve motivasyonu arttıracak şekilde düzenleyin.
9. Sadece sonucu değil, doğru tekniği de ödüllendirin.
10. Hataları düzeltirken olumlu “sandviç” yaklaşımını kullanın.
11. Yeni beceriler deneme korkusunu azaltacak ortamlar oluşturun.
12. Coşkulu olun!

Sporda İletişim

Sporda motivasyondan bahsedilecekse iletişim bilmek gereklidir. Motivasyon olmadan iletişim kurulabilir ancak sporcu doğru şekilde harekete geçirebilmek için iletişim bilmek şarttır. İletişim; sadece konuşmak, sadece yazmak, sadece dinlemek ya da kitle iletişim araçları (TV, radyo, gazete, internet, sosyal medya vb.) kullanarak insanlar ile iletişime geçmek değildir. Geliştirilebilir bir insani beceri olarak değerlendirilen iletişim, özellikle her antrenörün üzerinde önemle durması gereken bir konudur.

Antrenörlerin mümkünse bu konu ile ilgili kişisel gelişimlerini sağlayacak aktiviteler içerisinde yer almaları ve etkili iletişim yöntemlerini muhakkak öğrenmeleri gereklidir.

Etkili İletişim Yöntemleri

Etkili bir iletişim kanalı ya da ortamı oluştururken insanların, duyu organları vasıtasıyla bunu yapmaları gerekir.

Spor ortamında verimli iletişim için gerekli olan bütün bu davranışlarla ilgili son olarak Anshel, verimli bir iletişim için yapılması gereken on altın kural belirtmiştir.

1. Dürüst olun.
2. Savunucu olmayın, iyi bir dinleyici olun ve diğerlerinin fikirlerine de önem verin.
3. Tutarlı olun
4. Empatik olun
5. İğneleyici ve alaycı olmayın
6. Sadece davranışı eleştirin, kişisel eleştirilerden kaçının ve davranış değişikliği sağlamak için ödülü doğru yerde kullanın
7. Sözsüz iletişim yollarının farkında olun ve bunu kullanın
8. Branşınızdaki spor becerilerini iyi öğretin
9. Tüm takım üyeleri ile sürekli iletişim halinde olun
10. Karşı taraf mesaj gönderirken iletişime katılımcı olun ve aktif bir şekilde dinleyerek katılın.

Fair Play: Kavram ve Kapsamı

'Fair play' sözcüğü İngilizce bir kelimedir ve dilimizdeki tam karşılığı "adil oyun"dur. Fair play, günümüzde neredeyse her anlamda sporla birlikte adı anılmaktadır. Fair play, toplumsal hayatın tüm alanlarındaki ilişkilerin düzeni ve düzeyiyle ilgili bir kavramdır. İngilizce "Sport" ve "Fair Play" aynı cümlede olunca "spor" kelimesi eylemi, diğeri o eylemin ahlakını tanımlamaktadır. Böylece insan ve spor ilişkisinin ayrılmaz iki parçası ortaya konmuş olur.

'Fair Play' kavramının dolaylı da olsa bir oyunla bağlantılı ilk kullanım biçimleri, 15. yüzyılda şöval-ye turnuva kurallarında geçen, 'fayre Attaynt' (adil/dürüst kazanma) ve centilmenlik dışı davranışları tanımlayan 'foule play' (faullü oyun) ifadelerinde görülmektedir

Fair play; rekabet içinde olan spor müsabakalarında sporcuların bu rekabette skor olarak geride kalsa da kurallara sabırla, tutarlı ve bilinçli olarak uymalarını sağlar. Bununla birlikte; fırsat eşitliğini bozmamak amacıyla haksız avantajları kabullenmemeleri; rakibin haksız dezavantajlarından yararlanmaya kalkışmamaları, rakibi düşman değil, aksine oyunun gerçekleşmesini sağlayan, eşdeğer haklara sahip birey ve partner olarak görmeleri anlamında önemli bir işlevi vardır.

Fair Play Anlayışının Tarihsel Gelişimi

Günümüzde oynanan spor müsabakalarındaki fair play anlayışının köklerini Antik Çağ'daki yarışmalar ve Orta çağ turnuvalarında görülmektedir. Günümüz fair play anlayışının Antik Çağ'da görülebildiğini iddia edenler Truva önderindeki sportif faaliyetlerine ayrılan İlyada destanına dayanarak verdikleri örneklerde, daha o zamanlarda yarışma kurallarının ve kural ihlallerinin 'ahlak dışı' karşılandığını ileri sürmektedirler. 20. yüzyıl başlarında sportif yarışmalar biraz ticarileşmeye ve siyasileşmeye başlamıştır. Bu durum gittikçe daha geniş halk kitlelerine doğru açılma anlamına gelmektedir. Sporun kendisinden alınan zevkten ciddiye doğru bozulmasına yol açmış ve 20. yüzyıl boyunca gelişme Fair Play düşüncesinin yumuşatılması ve aşındırılması yönünde gerçekleşmiştir.

Antik Çağ dönemindeki sportif rekabetlerde ve olimpiyat oyunlarında fair play anlayışının varlığı, hala günümüzde bile tartışma konusudur. Bu anlayışın zor ve rekabetçi Roma stadyumlarında aranmasının ise gereksiz bir çaba olduğuna dair görüşler ise oldukça yaygındır.

Modern Fair Play Anlayışının Gelişimi

İngiltere modern sproun gelişmesinde öncü bir ülkeydi. Modern sporun İngiltere'deki gelişimiyle birlikte fair play anlayışının içeriği de değişmeye başlamıştı. Sporun 'amaç' edinen, bahis tutkusuyla bağlantılı olarak fırsat eşitliğini kollayan ve bunu yazılı kurallarla garanti altına alan bir sosyal tabakanın temel ahlaki tutumu olarak belirginleşiyordu.

19. yüzyılın ilk yarısında Thomas Arnold tarafından Rugby kolejinde başlatılan ve diğer kolejler tarafından da örnek alınan reform hareketleri, yüzyılın ikinci yarısında pedagog Edward Thring tarafından, eğitimde sporun ve sporda fair play ilkelerinin ön plana çıkarılmasıyla yeni boyutlar kazanıyordu. Bu yeni boyutlar sporu ve fair play anlayışının beraberce ele alınmasını ilk önce öğrencilerin çağa uygun düşmeyen geleneklerini, tutum ve davranışlarını değiştirmeye çalıştı. Moral eğitim aracı olarak sporu kullanıyor, iyice bozulmuş olan manevi nitelikleri eğitmek için, öğrencilerin spor alanlarında serbestçe harcadıkları çabadan yararlanmaya çalışıyordu. Reformlar yoluyla spor alanlarında elde edilen kusursuz sonuçlar, yeni düşüncenin İngiliz okul sisteminde yaygınlaşmasına neden olmuştu. Öğrenciler, sporda centilmenliğin ahlaki bir gösterge olarak övüldüğü kolejlerden üniversitelere, oradan da imparatorluğun dünyadaki hakimiyet alanlarına dağılıyorlar ve doğal olarak fair play kavramını da taşıyor, yaygınlaştırıyorlardı.

Dünyada ve Türkiye'deki Fair Play Kuruluşları ve Fair Play Ödülleri

Fair Play bir sporunun birincilik ödülünü alamasa dahi kaybettiği halde kazanılabilir düşüncesini hep aklında tutmasını sağlamaktadır. Fair Play ödülleri gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde her yıl seçilmiş en iyi örnekler kamuoyuyla paylaşmaktadır. Başlıca uluslararası ve ulusal kuruluşlar, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) çatısı altında faaliyet gösteren ve atanmış üyelerden oluşan Uluslararası Fair Play Konseyi (CIFP) sayılabilir. Bu konsey gibi 1994 yılında kurulan, Türkiye'nin de kurucu üyesi olduğu bir sivil toplum örgütü olan Avrupa Fair Play Birliği (EFPM) ve Ulusal Olimpiyat Komiteleri'nin Fair Play Komisyonlarıdır. Türkiye'de ise bu faaliyet, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Fair Play Konseyi tarafından yürütülmektedir.

Uluslararası Fair Play Komitesi'nin amacı, dünya genelinde fair play'in savunuculuğunu ve tanıtımını yapmaktır. Uluslararası Fair Play Komitesi farklı organizasyonlar ve özel kişiler tarafından teklif edilen adaylardan her yıl fair play ödülüne layık görülenleri belirlemektedir.

Toplamda üç kategoride Dünya Fair Play Ödülleri verilmektedir:

- Davranış dalında; yazılı (formal) oyun kurallarının ötesinde, kuralların zorunlu tutmadığı (informal) bir erdemlilik örneği sergileyerek kişisel kazanma şansını feda eden bir fair play davranışına
- Kariyer dalında; toplumca bilinen ve kabul gören sıradışı ve sürekli bir fair play ruhuyla, spor kariyeri boyunca sportmence tutuma
- Tanıtım dalında; ulusal ve yerel kampanyalar, dersler, konferanslar, kitaplar, makaleler,

raporlar vb. yoluyla fair play anlayışını teşvik eden bir aktiviteye

Her bir ödül kategorisi, spor ve/veya olimpik harekete katkılarıyla küresel ölçekte iz bırakmış bir şahsiyet adına verilmektedir: Kutlama Mektubu (Her üç kategoride) Şeref Diploması (Her üç kategoride) Dünya Fair Play Ödülleri: Pierre de Coubertin Dünya Fair Play Büyük Ödülü: Bir sporcunun rakibine yardım etmek uğruna kendi performansını tehlikeye attığı fair play jestlerine/davranışlarına verilmektedir. Jean Borotra Dünya Fair Play Ödülü: Tüm kariyerleri boyunca fair play davranışları sergileyen sporculara verilmektedir. Willi Daume Dünya Fair Play Ödülü: Fair play ruhunu teşvik eden kişi veya kuruluşa verilmektedir..

Avrupa Fair Play Birliği (EFPM)

Avrupa Fair Play Birliği, her yıl, duyurusunu ve organizasyonunu üstlendiği Avrupa Fair Play Ödüllerini dağıtmaktadır.

Ödüller her yıl iki kategoride verilmektedir. Bunlar; Avrupa Fair Play Plaketi ve Avrupa Fair Play Diplomasıdır.

Avrupa Fair Play Birliği, son 25 yıldır her yıl çeşitli konu başlıkları altında yer verdiği kuruluş ve genel toplantılarını dünyanın farklı ülkelerinde gerçekleştirmektedir. Yıllık kongreler, gerek sportif gerekse toplumsal alanda yaşanan sorunların fair play il-keleriyle ilişkisi içinde tartışıldığı ve çözüm yolları arandığı bilimsel platformlardır. Bir davranışın ödüllendirilmesi, örnek davranışın topluma yansıtılması ve model oluşturması bakımından “eğitsel” bir anlam taşımaktadır. Çünkü doğru ya da yanlış davranış biçimleri çocuk ve gençler tarafından birebir kopyalanmakta, bu da model alınan sporcuların izleyicilere doğru mesajlar veren bir davranış biçimini tutarlı olarak ortaya koymalarını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle fair play ödülü aldıkları halde gerek sportif, gerekse toplumsal alanda sonradan fair play ilkelerine aykırı davranışları sabit görülenlere bir yaptırım uygulanabilmelidir. Fair play ödülünün sorumluluğunu taşıyamayan sporcular öncelikle TMOK Fair Play Konseyi tarafından yazılı olarak uyarılmalı, erdemsiz davranışların tekrarı halinde ise ödülün geri alındığı gerekçeleriyle ve basın yoluyla kamuoyuna duyurulmalıdır.

Profesyonel sporda fair play’e uygun davranışları sergilemenin güçlüğü; başarının bizzat bireye, takımına, kulübüne ve ülkesine sağlayabileceği çı-karlar göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla fair play ödülleri sporcunun göze aldığı riske göre verilmektedir. Karşılaşma ne kadar önemli, başarının ödülü ne kadar değerli ve kamu-oyunun beklenti baskısı ne kadar yüksekse kuralların öngördüğünün ötesinde gösterilmiş fair play davranışı o kadar saygın ve kıymetlidir.

Giriş

Toplumların kalkınması için çocukların fiziksel, sosyal ve ruhsal açıdan doğru gelişmesi önemlidir ve spor aktiviteleri, çocukların gelişiminin sağlanmasında önemli bir araçtır. Ancak sporun faydalarının yanında, bazı istismar alanlarına da zemin hazırladığı görülmektedir. Birçok uluslararası sözleşme ve düzenlemede “güvenli ve kendilerine uygun ortamlarda spor yapmanın ve oyun oynamanın her çocuğun hakkı ve taraf devletlerin sorumluluğu” olduğu belirtilmiştir. Bu noktadan hareketle birçok gelişmiş ülke “Sporda Çocuk Koruma Sistemleri” oluşturarak başta antrenör, yönetici ve veliler olmak üzere sporun tüm paydaşlarına yönelik düzenlemeler yapmıştır.

Sporda Koruma Temel Kavramlar

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gereği taraf devletler, çocukların her türlü istismardan uzak durmasını sağlayacak tedbirleri alma sorumluluğundadır. Çocukların fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişimine yönelik tedbirlerin alınmasını içeren çocuk koruma programlarının uygulandığı alanlardan biri de spor alanıdır. Bir eğitim aracı olma fonksiyonu olan spor alanında çocukları istismara uğratabilecek davranışlar ortaya çıkabildiğinden, uluslararası örgütler çocuk koruma programlarını hayata geçirmiştir.

Çocuk Koruma

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde çocuk kavramı “daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” şeklinde tanımlanmaktadır. Çocukların ihmal ve istismardan korunmalarına ilişkin tarihsel süreç, çocukluğun ayrı bir süreç olarak ele alınmasıyla başlamış, Aydınlanma Çağı felsefesi sonucunda çocukların eğitiminin önemi anlaşılmış ancak 20. yüzyıla kadar, çocukların ihmal ve istismardan korunması gerektiği anlayışı gelişmemiştir. Avrupa’da modern çocukluk anlayışının gelişmeye başlamasıyla çocuğun özel olarak korunması gerektiği kabul edilmiştir. Modern anlamda çocukların korunma düşüncesi ise sanayi devriminde ortaya çıkan, çocukların ağır şartlarda çalıştırılmaları sorununa yönelik sosyal politika tedbirleri ile ortaya çıkarmıştır. İlerleyen süreçte BM Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir. Dünyadaki ekonomik sorunlardan en çok etkilenenler olarak çocukların sağlıklı bireyler olarak yetişmeleri ve temel gereksinimlerinin karşılanması için toplumsal sistem tarafından korunması ihtiyacı söz konusu olmaktadır. *Çocuk koruma*, çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınarak, çocuğun fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişiminde çocuğun yarar ve esenliğinin gözetilmesi anlamına gelmektedir. Çocuk koruma kavramının en önemli unsuru, çocuk koruma programıyla çocuklara yönelik risklerin önceden fark edilerek gerekli önlemlerin alınmasıdır. Çağdaş bir çocuk koruma paradigması, çocuğun bakımından ve korunmasından sorumlu tüm kişi ve kurumları kapsamalıdır.

Sporda Çocuk Koruma

Çocukların gelişimini bir bütün içerisinde sağlayabilecek en önemli araçlardan biri spordur. Ancak, eğitim aracı olarak kullanılan spor faaliyetleri, çocuklar için en çok risk taşıyan alanlardan biri haline gelerek birtakım istismarların zeminini de oluşturabilmektedir. Birçok antrenör ve spor yöneticisinin, başarı merkezli bir düşünce yapısına sahip olması özellikle çocuk ve genç sporcuların gelişimine zarar verebilmektedir. Sportif başarının cazibesi, maddi ve manevi getirileri, spor ortamlarındaki etkileşimin yüksek olması, sporcunun kariyer anlamında yükselme isteği ve sporcu ve antrenör arasında kuvvetli güven ilişkisi, spor ortamında ortaya çıkan çeşitli istismar davranışlarının göz ardı edilmesine ve normalleşmesine neden olabilmektedir. Bir diğer unsur ise spor eğitimi içerisinde sporcuya fiziksel temasta bulunmanın normal bir davranış olarak algılanmasıdır. Antrenörlerin isteyerek ya da farkında olmadan yaptıkları bazı fiziksel temaslar ile çocuk sporcuları istismar etmelerini önlemek amacıyla, sporda çocuk koruma kapsamı içerisinde uluslararası spor örgütleri fiziksel temas ile ilgili bazı standartlar getirmişlerdir. Sporcuların istismara uğrama riskini doğuran temel faktörler şunlardır: çocuklar arasındaki yaş ve olgunlaşma farklılıkları, çocukların sosyal konumlarının yetişkin otoritesine direnmeyi zorlaştırması, antrenörlerin veya eğitimcilerin otoritesinin bilgi ve becerileri doğrultusunda daha güçlü olması, sporcuların antrenörlerine karşı gelmelerinin kariyerlerini olumsuz etkileyeceği korkusu, sportif eğitim amaçlı davranışlar ile istismarcı davranışları ayırtmanın zorluğu, otoriter liderlik iklimi ve güç dengesizliği, sporcunun antrenörün aşırı baskıcı tavırlarını baskın anne-baba deneyiminden dolayı normal kabul etmesi ve üst düzey genç sporcuların yoğunlukları dolayısıyla akran gruplarından izole olarak sosyal ve duygusal gelişimden uzak kalmalarıdır. Diğer yandan, spor alanında oluşabilecek taciz ve istismar biçimlerinin sporcu üzerinde fiziksel, bilişsel, duygusal, davranışsal, zihinsel etkilerinin yanında ilişkilere olumsuz etkisi ve ekonomik kayıplar da bulunmaktadır. Bu risk unsurlarını önlenmesi için başta İngiltere olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde sporda çocuk koruma sistemi oluşturularak, çocukların tüm yönlerden korunması amaçlanmıştır.

Taciz ve İstismar

Türk Dil Kurumu taciz kavramını tedirgin etme, rahatsız etme şeklinde tanımlarken istismar kavramını ise sömürme olarak tanımlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise çocuk istismarını, sorumluluk ve güç güven ilişkisine dayalı durumlardan ortaya çıkan her türlü fiziksel veya duygusal kötü muamele, cinsel istismar, ihmal, ihmale yol açacak davranış, sömürü, çocuğu sağlığına zarar veren ya da zarar verme potansiyeli olan davranışlar şeklinde tanımlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre 4 temel istismar biçimi şunlardır: fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar ve ihmaldir. Genellikle otoritenin kötüye kullanılmasından kaynaklanan taciz ve istismar, herhangi bir temele

dayanabildiği gibi doğrudan veya internet tabanlı da olabilmektedir. Her yaştan birey taciz ve istismara hassas olmakla beraber, yapılan çalışmalar çocuklar ve engellilerin en yüksek risk altında olduğunu göstermektedir.

Güvenli Spor

Spor ortamındaki tüm bireylerin ihmale; fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismara uğramamasını sağlamak için bütün güvenlik önlemlerinin alındığı bir sistemdir. Başta İngiltere olmak üzere birçok ülke ve uluslararası federasyon güvenli bir ortamda spor yapmak için standartlar geliştirmiştir. Örneğin, Uluslararası Kayak Federasyonu, kötü uygulama veya istismar endişelerini ve iddialarını ciddiye almak, tüm çalışanları çocuk koruma sorumluluğuna göre ise almak, çalışanlara doğru davranış eğitim ve rehberliği sağlamak ve koruma politikalarını aktarmak konularını taahhüt etmiştir.

Sporda Koruma Alanında Hak Temelli Anlayış

Çocuk hakları, çocukları zarar görmekten ve istismardan korumayı; onlara duygusal olarak uygun tarzda yetiştirmeleri için şans vermeyi; çocukların sağlık, barındırma ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını sağlamayı öngören haklar olarak tanımlanabilmektedir. Çocuk hakları, ihtiyaç temelli değil hak temelli olduğundan dolayı birtakım özelliklere sahiptir. Bunlar: çocuklar ve hakları üzerinde belirgin bir odaklanma, ayrımcılık gözetmeme, hesap verilebilirlik, katılım, çocuğun yüksek yararı ve hak temelli ortak amaçlar için diğer ilgililerle birlikte çalışmadır.

Uluslararası Çocuk Hakları

Çocuklara yönelik istismara dair bilincin artmasıyla birlikte uluslararası düzeyde çocuk hakları bildirgeleri ve sözleşmeleri geliştirilmiştir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocukların yaşatılmaları, gelişmeleri ve korunmalarının uluslararası düzeyde temel ilke olarak ilk defa ele alındığı metin, 1924 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi'dir. Daha sonra, BM Genel Kurulu, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini kabul etmiştir. Ancak, bu belgede çocuklara yönelik haklar sınırlı olduğundan 1959'da BM Genel Kurulu Çocuk Hakları Bildirgesi yayımlanmıştır. Ancak sözü edilen iki bildirgenin de herhangi bir yaptırım gücünün olmaması, imzalayan devletlerin iyi niyet ifadesi olmaktan öteye gidememiştir. 1989 yılında ise çocuk haklarının anayasası niteliğindeki Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) dünyadaki hemen hemen bütün ülkeler tarafından onaylanarak kabul edilmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi uyarınca iç hukuk normuna dönüştürülerek ülkemiz iç hukukunda da bağlayıcı ve üstün bir konuma gelmiştir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) yaşama ve gelişme hakkı, eşitlik ve ayrım gözetmeme ilkesi, katılım hakkı ve çocuğun yüksek yararı ilkesi temel alınarak oluşturulmuştur. *Yaşama ve geliştirme hakkı*, çocuğun

yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olması, tıbbi bakım, beslenme ve barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören haklardır. *Eşitlik ve ayrım gözetmeme ilkesi*, tüm insanlar için temel haklardan biri olarak her çocuğun sahip oldukları özellikler, düşünceler ve statüler nedeniyle ayrım gözetilmemesini ve durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle ayrıma veya cezaya tâbi tutulmasına karşı korunmasını içermektedir. *Katılım hakkı*, çocuğun kendini etkileyecek kararlara dahil olması için güçlendirilmesini ve kapasitesinin artırılmasını teşvik eden bir süreçtir. Son olarak, *çocuğun yüksek yararı ilkesi*, çocuğun yararının gözetilmesi ve menfaat çalışmalarında çocuğun tarafının tutulması anlamına gelmektedir.

Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi

Çocuklara yönelik şiddetin ve sömürünün son verilmesine ilişkin hukuki süreç, 2005 yılında Avrupa Konseyi 3. Zirve Toplantısında başlamış, 2006'da Avrupa Suç Sorunları Komitesi'ne uluslararası antlaşmaların durumunu inceleme görevi verilmiştir. 2007 tarihinde çocukların cinsel sömürüsü ve cinsel istismarına karşı imzalanan ve Lanzarote Sözleşmesi olarak bilinen belge, 2010 yılında Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi olarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye'de ise bu sözleşme Resmi Gazetede yayımlanarak 10 Eylül 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmenin amacı; çocukların cinsel sömürüsü ve istismarını engellemek, bunlarla mücadele etmek ve cinsel sömürü ve istismara maruz bırakılan çocukların haklarını korumaktır. Sözleşme içeriğinde, spor ile ilgili olarak 5. Maddede spor alanlarında çocuklarla çalışacak kişilerin işe alımı, eğitimi ve bilinçlendirilmesine yönelik unsurlara yer verilmiştir. Buna göre, taraflardan her biri eğitim, sağlık, sosyal koruma, adli ve emniyet sektörleri ve spor, kültür ve boş zaman aktiviteleri ile ilgili alanlarda, çocuklarla düzenli ilişki içinde olan kişiler arasında çocukların hakları ve korunması bilincini teşvik etmek için gereken yasal ve diğer tedbirleri alır. Ayrıca spor alanlarındaki çocukların korunmasını sağlamak için Avrupa Konseyi tarafından Sporda Genişletilmiş Kısmi Anlaşma (EPAS) imzalanmıştır. Türkiye'de 2020 yılında 38. üye olarak EPAS'a katılım sağlamıştır.

Uluslararası Spor Politika Belgelerinde Spora Katılım Hakkı

Uluslararası örgütlerin çocuk haklarıyla ilgili oluşturduğu belgeler incelendiğinde spor yapmanın bir hak olarak ortaya konulduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1989 yılında imzaladığı "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" çocuk hakları açısından anayasa olma özelliği taşımaktadır. Türkiye de 1990 tarihinde bu sözleşmeyi imzalamıştır. Sözleşmenin çocukların spora katılımıyla ilgili maddesi, taraf devletlerin bu hakları tanımları, çocuklara eşit haklar tanımları ve çocukları teşviki konularını içermektedir.

Buna ek olarak, 1978 yılında BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Genel Kurulunda “Uluslararası Beden Eğitimi ve Spor Şartı” kabul edilmiştir. Şartın ilk maddesinde, beden eğitimi ve spor uygulamalarının herkes için temel bir hak olduğu ifade edilmiştir. Uluslararası Olimpiyat Komitesi’nin (IOC) yayınladığı Olimpik Anlaşmanın 4. Maddesinde de spora katılım hakkına yönelik ifadeler yer almaktadır. Olimpik Antlaşma’da belirtilen spora katılım hakkı, çatı örgüt olan IOC tarafından alındığından, spor federasyonları tarafından bağlayıcı konumdadır.

Sporda Çocuk İstismarı ve Türleri

Spor çocukların gelişimine katkılar sağlayan önemli bir araç olmakla birlikte, sporun barındırdığı bazı kültürel özellikler çocuklara yönelik olumsuz davranışların ortaya çıkabilmesine neden olabilmektedir. Spor çatısı altında çocuk istismarı genellikle yetkililerin sahip oldukları otoriteyi yanlış biçimde kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Spor alanında Uluslararası Spor Federasyonlarının DSÖ’nün istismar sınıflandırmasını temel aldığı görülmektedir. Buna göre dört temel istismar türü: fiziksel, duygusal, cinsel ve ihmalidir.

Fiziksel İstismar

En yaygın ve belirlenmesi en kolay istismar türüdür. IOC fiziksel istismarı, fiziksel travma veya yaralanmaya neden olan delme, dayak, tekme, ısırma ve yanma gibi kasıtlı ve hoş olmayan eylem şeklinde tanımlamıştır. Spor ortamında çocukların maruz kaldığı en yaygın fiziksel istismar biçimleri şunlardır: kapasitenin üzerinden antrenman yaptırmak, vurmak, ekipman veya cisim fırlatmak, tekmelemek, saç veya kulak çekmek, itmek, cimciklemek, takıma kabul ritüelleri, acı ve yaralayacak, sakatlayacak fiziksel cezalar vermek, sporcuları tükenmişken fiziksel performansa zorlamak, sıklet tutturmak için aşırı kilo alıp vermeye zorlamak ve bir sporcuyu zararlı bir yüzeye diz çökmeye zorlamak. Spor alanlarında yaşanan fiziksel istismar biçimlerine dair göstergeler ise şu şekilde sıralanmaktadır: açıklanamayan morarma, lekeler, kırıklar, yanıklar veya yaralanmalar, yaklaşıldığında irkilme davranışında, bir kişi veya grup insanla yalnız kalma korkusu, depresyon veya içine kapanık tutum ve her zaman yorgun olmaktan şikâyet etmek.

Duygusal İstismar

Spor ortamında en sık görülen ve en geniş olumsuz etki alanına sahip istismar türüdür. Spor ortamında duygusal istismar, sporcu ile kritik ilişki rolündeki bir kişi tarafından yapılan, çocuğun psikolojik ve ruhsal gelişimine zarar veren veya zarar verme ihtimali olan temassız davranış şeklidir. Duygusal istismar, sporcuya bir şey fırlatma gibi fiziksel olabileceği gibi küçümseme, isim takma gibi sözlü olarak gösterilen tepkiler biçiminde de ortaya çıkabilmektedir. Ek olarak, sporcuya gerekli ilgi ve desteği göstermemekten veya gerçekçi olmayan yüksek hedefler koymaktan kaynaklı da olabilmektedir. Spor ortamında çocukların maruz kaldığı en yaygın duygusal

istismar biçimleri şunlardır: değersiz hissettirmek, görmezden gelmek, baskı altında hissettirmek, küçük düşürmek, öfkeli bağırarak, tehdit etmek, utandırmak, başarısızlığı sporcuya yüklemek, zorbalık yapmak, alay etmek, lakap takmak, olumsuz iletişim dili kullanmak ve kendi görüşlerini ifade etmesine izin vermemek. Duygusal istismar davranışlarının önlenmesi için sporcunun gelişimine etki edebilecek olumsuz davranışlardan kaçınmak ve her sporcuya eşit mesafe ve ilgiyi göstermek gerekmektedir.

Cinsel İstismar

Çocuğun neler olup bittiğinin farkında olup olmadığına bakılmaksızın, çocuğun cinsel aktivitelere katılmaya zorlanması veya baştan çıkarılmasını içermektedir. Bazı bireylerin çocuklara erişmek ve onları kötüye kullanmak için kasıtlı olarak spor etkinliklerini hedef aldıkları bilinmelidir. Uluslararası spor federasyonlarının birçoğuna göre antrenörler ve sporcular arasındaki fiziksel temasın spor becerileri veya tekniklerini geliştirmek, bir yaralanmayı tedavi etmek, yaralanma veya kaza meydana gelmesini önlemek ve sporcularla bir başarıyı kutlamak amacıyla yapılması gerekmektedir. Ancak fiziksel temas esnasında genital bölgelere ve özel bölgelere dokunmaktan kaçınılması, amacın her zaman çocuğun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olması, çocuğa temas öncesi bilgi verilerek amacının açıklanması ve acil durumlar dışında onayının alınması ve fiziksel temasın gizli ve saklı yapılmaması gerekmektedir. Spor ortamında çocukların maruz kaldığı en yaygın cinsel istismar biçimleri şunlardır: cinsel eylemler talep etmek, cinsel içerikli oyunlar oynatmak veya uygun olmayan dokunuşa izin vermek, teşhircilik, uygunsuz temas, cinsel içerikli görsele veya sese maruz bırakmak, cinsel içerikli sözler, şakalar ve konuşmalar yapmak, çocuğa ait uygunsuz bir görüntüyü kaydetmek veya paylaşmak. Uluslararası Olimpiyat Komitesi 2007 yılında cinsel taciz ve istismar üzerine yaptığı bildirgede sporda cinsel tacizi ve istismarı engelleyecek politikalar ve düzenlemeler geliştirmek, bu politikaları ve düzenlemelerin uygulanış biçimlerini ve yeterli olup olmama durumlarını izlemek, eğitim ve öğretim programları düzenlemek ve işbirliği gibi konularda çağrıda bulunmuştur.

İhmal

Sporda ihmal, çocuklara bakmakla yükümlü kişilerin gereken özeni göstermemelerinden kaynaklı olarak yaralanma, sağlıklarında bir sorun ya da herhangi bir konuda çocuğa zarar gelmesi biçiminde meydana gelmektedir. İhmal; fiziksel, cinsel ve duygusal boyutta ele alınabilmekle birlikte bu üç boyutu birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Çocuğun gelişiminden sorumlu kişilerin çocuklara sosyal kaynak sağlamaması fiziksel ihmal iken, çocukların cinsel sömürüye karşı korunmaması cinsel istismara yönelik ihmal ve çocuğun spor yaptığı ortamda sevilmemesi ya da takım içinde kabul görmemesi duygusal ihmale örnek olarak verilmektedir. Sporda görülen en yaygın ihmal

örneklerinden bazıları şunlardır: uygunsuz ekipmanla antrenman yaptırma, gerekli besinler konusunda eksik bilgi verme, sakatlık durumuna dikkate almadan katılım isteme, uygunsuz hava koşullarında spor yaptırma, yanlış tedavi uygulatma, yetersiz denetim sağlama, akran zorbalığına müsaade etme, izin almadan sporcuların görüntülerini paylaşma, elverişsiz yerlerde antrenman yaptırma, sporcularla aynı ortamda sigara veya alkol tüketme ve sporcuyu fiziksel ve duygusal zararlardan korumamak.

Güç, prestij, rekabet, performans gibi birçok kavramla spor ortamında çocukların istismara uğrama riski artmaktadır. Tüm bu bilgilerin ışığında çocuklar açısından riskli sayılabilecek durumların tamamen engellenmesi, çocuklarla çalışan bireylerin farkındalıklarının artırılmasıyla ve kişisel sorumlulukların yerine getirilmesiyle sağlanacaktır.